

Л. М. МИХАЙЛЕЦЬ

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Розглянуто питання культури мовлення державних службовців як складової загальної культури. Визначено необхідність підвищення рівня володіння українською мовою та подальших розвідок у цьому напрямку.

The issue of public servants' culture of speech as part of general culture is considered. Necessity to increase the level of the Ukrainian language proficiency and future examinations of the issue are determined.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, коли змінюються пріоритети у професіоналізації державної служби, підвищуються вимоги до комунікативної діяльності державних службовців, питання техніки ведення діалогу, високого рівня дискурсивних навичок, підвищення рівня культури мовлення залишаються в центрі уваги фахівців.

Проблемами нормативності мови та мовлення, культури мови та мовлення займалися і займаються такі науковці, як Ф. Бацевич, І. Білодід, А. Бурячок, В. Виноградов, Б. Головін, С. Дорошенко, П. Дудик, С. Єрмоленко, Ф. Жилко, М. Жовтобрюх, М. Кочерган, А. Коваль, О. Леонтєв, І. Матвіяс, З. Мацюк, С. Ожегов, О. Олексенко, В. Перебийніс, М. Пилинський, І. Плотницька, Л. Пустовіт, П. Редін, В. Русанівський, О. Сербенська, Н. Станкевич, С. Шевчук та багато інших.

Невирішеними є причини порушення вимог культури мовлення державними службовцями у професійній діяльності, а також шляхи подолання цих недоліків.

Мета статті – на основі фактичного матеріалу (сесії Полтавської, Сумської, Харківської обласних рад) проаналізувати типові порушення вимог культури мовлення, яких припускаються державні службовці в усному діловому мовленні.

Не можна говорити про культуру мови й мовлення, не торкнувшись питання культури взагалі. Культура є історично визначеним рівнем розвитку суспільства й людини, що виявляється в типах та формах організації життя й діяльності людей, а також у тих матеріальних і духовних цінностях, які створюють люди. Це – соціально-прогресивна творча діяльність людства в усіх сферах буття й свідомості. Культура характеризує матеріальний та духовний рівень розвитку певних історичних епох, суспільно-економічних формацій, певних суспільств, народностей, націй, а також специфічних сфер діяльності або життя.

Культура є специфічною характеристикою суспільства і визначає рівень історичного розвитку людства, який зумовлює ставлення людини до природи й суспільства. Тобто вона є відбиттям специфічно людської єдності з природою та суспільством, характеристикою розвитку сил і здібностей особистості. Культура містить у собі не тільки предметні результати діяльності людей, але й суб'єктивні людські сили й здібності, що реалізуються в процесі діяльності, а саме: знання та вміння, професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного та морального розвитку, світогляд, засоби та форми взаємного спілкування в межах колективу й суспільства. Культура – “це все, що виробляється, соціально засвоюється й розподіляється членами суспільства” [8, с. 39].

Загальноприйнятим є розподіл культури залежно від виду виробництва – матеріального та духовного. Матеріальна культура охоплює всю сферу матеріальної діяльності та її результати: речі повсякденного користування, житло тощо. Духовна культура охоплює сферу свідомості, духовного виробництва: пізнання, мораль, виховання та просвітництво, включаючи право, філософію, етику, естетику, науку, мистецтво, літературу, міфологію, релігію. Існує також і політична культура, яка являє собою цілі, засоби, результати діяльності суспільства, класу, групи, індивіда, що характеризують міру соціального розвитку особистості як суб'єкта перетворення суспільних відносин. Культура управління є складовою політичної культури, яка є відображенням якості функціонування політичної системи з усіма її інститутами та установами, якісним рівнем політичних процесів і суб'єктів політичної діяльності. Вітчизняні фахівці розглядають культуру управління як сукупність матеріальних і духовних досягнень у здійсненні процесу управління, тобто прийнятті та реалізації управлінського рішення. Оскільки саме людина відіграє головну роль у здійсненні процесів управління, дуже важливим є поняття “культура людини”, яке у сфері управління включає такі складові, як психологічна культура, загальна, професійна, службова, правова, культура ділового спілкування [4, с. 243–244]. Психологічна культура передбачає вміння впливати на людину. Професійна культура перш за все включає такі риси, як глибокі знання в певній галузі, розуміння сутності процесів, що притаманні галузі, передбачення наслідків і “результатів своєї діяльності, її прогнозування, здатність відтворювати й висловлювати загальнонаціональні інтереси, бачити перспективи їх розвитку” [6, с. 14]. Професійна культура державного службовця становить комплекс професійних якостей (знань, орієнтацій, самосвідомості, вмінь, діяльності, моральності, відповідальності, компетентності, мови, статусу, іміджу, традицій), без яких неможливо не тільки ефективно управляти, контролювати, оцінювати, але й посісти гідне місце в ієрархічній піраміді державної влади. Виконання службових обов'язків та якість функціонування тих систем, підсистем та структурних підрозділів, на які

здійснює вплив керівник певного рівня, є показниками службової культури. Знання нормативно-правової бази в певній галузі та вміння їх використовувати у практичній діяльності є характеристикою правової культури. Культура ділового спілкування – це майстерне володіння словом, вербальними і невербальними засобами передачі інформації, дотримання вимог етики тощо. Оскільки в останні роки зростає інтенсивність ораторської комунікації, слід зауважити на необхідності подальшого розвитку “риторичної культури особистості з ефективним мисленням, якісним мовленням, оптимальним спілкуванням” [7, с. 17]. Адже від якісного або не якісного мовлення залежить врешті-решт доля окремих людей і суспільства в цілому. Опанування знань стилістичних багатств української мови насамперед державними службовцями, які використовують слово як “знаряддя праці, носій інформації, професійну вербальну зброю та засіб духовного впливу” [5, с. 10] сприяє піднесенню культури й духовності нації взагалі. Поняття “адміністративна культура” сучасними дослідниками розглядається як система адміністративно-культурних вимог до діяльності керівника та адміністративно-ціннісна модель організації [6, с. 12].

Категорія “культура мовлення” тісно пов’язана із закономірностями й особливостями розвитку та функціонування мови, а також із різноманітною мовленнєвою діяльністю. Мовна система надає можливості знаходити нову мовленнєву форму для вираження певного змісту в кожній реальній ситуації мовленнєвого спілкування. Культура мовлення виробляє навички регулювання добору й використання мовних засобів у процесі мовленнєвого спілкування, допомагає сформувати свідоме відношення до їх використання в мовленнєвій практиці.

Мовлення – це зовнішній прояв мови, послідовність одиниць мови, яка є організованою та структурованою за її законами і відповідно до потреб інформації, що її треба виразити. На відміну від мови, мовлення можна оцінити як добре або погане, експресивне або невиразне тощо. Мовлення завжди є індивідуальним, оскільки кожна людина використовує і застосовує мовні засоби по-своєму, в той час як мова є спільною для всіх, хто нею послуговується. Для того, щоб виробити вміння та навички спілкування, необхідним є систематичне й цілеспрямоване практикування в мовленні. Мовленнєва діяльність репрезентується у спілкуванні. Мовлення є ознакою культурного рівня особистості і всього суспільства взагалі. Адже в мовленнєвих, мовних формах відбивалися грані культури людини. Мовні конструкції, що склалися протягом віків, формують думку та впорядковують її. Те, що складає внутрішній світ людини, частково або повністю реалізується в мовленні: це інтелект, світ емоцій, інтуїція та уявлення, світ аксіологічних орієнтацій, моралі, самоаналізу, самооцінки, віра – усе це багатство й різноманітність пов’язані із зовнішнім та внутрішнім мовленням, його культурою [7, с. 64].

Але наявності належних мовних засобів не достатньо для доречності мовлення, яка є складовою культури мовлення, оскільки треба враховувати такі характеристики, як ситуація, склад слухачів, комунікативні та естетичні завдання. Тобто, слід враховувати важливість відбору стилю, форми спілкування (монолог, діалог, полілог), інтонації, тону спілкування. Тільки за умов добору відповідних певній ситуації засобів та інтонації мовний контакт буде результативним.

Використання слів різних мов, порушення акцентуаційних норм, порушення морфологічних, синтаксичних норм у реченнях: “А от стосовно того, що ви сказали – видатки на розвиток *животноводства* (тут і далі курсив наш. – Л. М.) – це абсолютно вірна турбота, і ми це знаємо, що власного товаровиробника треба розвивати і підтримувати”; “Шановні депутати, я вибачаюсь за невеличкі зручності, які у нас тут у залі, *но* я думаю, з найближчим часом нам буде зручніше тут *вообще* знаходитись, тому сьогодні така ситуація трошки в нас” не надають можливості назвати їх правильними.

Ужиті слова повинні своїм змістом відповідати предметно-речовій дійсності і мають бути використані з тим лексичним значенням, яке закріплене в літературній мові. Наприклад, іменник *пара* служить для називання двох предметів або двох осіб. З нормативним значенням він сполучається з іменниками, що називають однакові предмети, які разом становлять одне ціле: *пара черевиків*; з іменниками, що вживаються лише в множині і позначають предмет, складений з двох однакових частин: *пара ножиць*; з іменниками, що називають двох людей, зв’язаних чимось між собою: *молода пара*. У фразі “...давайте я хоч би *пару* слів скажу...” іменник *пара* вжито зі значенням непевної кількості, з семантикою прислівників *декілька, кілька*.

На жаль, в усному мовленні державних службовців непоодинокими є випадки використання слова *місто* замість *місце* і навпаки, *стосуватися* замість *відноситися*, *відношення* замість *ставлення*, *стосовно* замість *відносно*, *другий* замість *інший*, *рахувати* замість *вважати*. Наприклад, у фразах “Прошу членів лічильної комісії також занять свої *робочі міста* в залі”, “...робота по в’ясненню безпосередньо злочинців *на місті події*...”, “А якщо є гострі сигнали, давайте разом з вами виїжджати на *місто*, створювати комісію, якщо в цьому вбачається депутатами необхідність” слово *місто* слід замінити на слово *місце*, а у фразі “...населений пункт, який має статус *місця*” навпаки, слово *місця* слід замінити на слово *міста*. *Відношення* означає: “стосунок, причетність до кого-, чого-небудь; зв’язок із кимсь, чимсь; взаємозв’язок між предметами, явищами”, *ставлення* – “той або інший характер поводження з ким-, чим-небудь”, *стосовно* – “відповідно до чого-небудь; у застосуванні до чогось”, *відносно* – “порівняно. А тому в реченнях “Ваше *відношення* до цього?”, “Давайте дочекаємся рішення лічильної комісії *відносно* цього питання”, “...*відносно*

змін до обласного бюджету...” виділені слова слід замінити на *ставлення* та *стосовно*. Слово *інший* має значення: “який відрізняється від названого; який існує, перебуває не в цьому місці, не за цих обставин; не цей, не той, другий; протилежний зазначеному”, *другий* – “числівник порядковий, відповідний кількісному числівнику *два* // Який надходить, наступає безпосередньо за чим-небудь; наступний”. У реченнях: “Ці гроші можна було б використати на *другі* цілі”, “Важко було *друге* казати”, “Я думаю, що все-таки – і Миколай Іллч, і *другі* депутати – не треба давить правом” – замість порядкового числівника *другий* має бути використаний займенник *інший*. У реченнях “Я *рахую*, що ми виконали те, що нам було доручено”, “Я *рахую*, що це питання у нас виконується недостатньо” слово *рахувати* треба замінити на *вважаю*, оскільки йдеться не про кількість, а про думку того, хто говорить. *Рахувати* означає: вимовляти, називати числа в послідовному порядку (під час підрахунку); визначати кількість, суму. *Уважати (вважати)* означає: мати якусь думку, думати, гадати; визнавати якимось, прирівнювати до кого-, чого-небудь, давати якусь оцінку [1].

Негативне враження на слухачів справляє використання в мовленні державних службовців таких слів-паразитів, як *ну, значить, так би мовити, скажімо, допустимо, в основному* тощо. Неспроможність позбавитись таких слів, повторення одних і тих же слів свідчать про недбалість у формуванні своїх думок, а також про бідність лексичного запасу мовця. Наприклад: “*Значить*, виходячи з цього, я зараз скажу, які я бачу резерви, і потім, як *кажуть*, я зачитаю статистику”, “Треба депутатський корпус, *значить*, сюди, до цього питання, *значить*, запрошувати”, “*Ну, то єсть*, оце от *якось* надо звернути увагу, і на своїх нарадах теж *якось* піднімати питання”.

Результати, отримані під час проведення дослідження, будуть використані під час розробки програм і курсів з дисципліни “Українська мова у професійній діяльності”. Видається актуальним подальше дослідження причин порушення вимог культури мовлення в усному діловому мовленні державних службовців і вироблення рекомендацій для їх усунення. Наполеглива праця над удосконаленням культури індивідуального мовлення, навчання на курсах підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів допоможуть вирішити це питання.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2004. – 1440 с.
2. Губа О. П. Удосконалення діяльності керівника в органах державної влади : теоретико-методологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. / О. П. Губа. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.
3. Львов М. Р. Риторика. Культура речи : [учеб. пособие для

студентов гуманитарных факультетов вузов] / М. Р. Львов. – М. : ИЦ Академия, 2003. – 272 с.

4. Мельтюхова Н. Н. Определение направлений повышения уровня культуры управления / Н. Н. Мельтюхова // Актуальные проблемы управления крупным городом и территориальными сообществами : сб. науч. статей. – СПб. : Изд-во СЗАГС, 2003. – С. 242–248.

5. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.

6. Рачинський А. П. Статус державного службовця в Україні: теоретико-правовий аспект : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. / А. П. Рачинський. – К., 2000. – 20 с.

7. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. для студентів серед. і вищ. навч. закладів / Г. М. Сагач ; [вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – К. : ВД “Ін Юре”, 2000. – 568 с.

8. Фролов С. С. Социология : учебник / С. С. Фролов ; [3-е изд., доп.]. – М. : Гардарики, 2000. – 344 с.

Надійшла до редколегії 04.02.2008 р.